

MOLIYAVI INSTRUMENTLARNI HISOBINI TAKOMILLASHTIRISH MAVZUSIDA MAQOLAGA ANNOTATSIYA

*TDIU “Buxgalteriya hisobi”
kafedrası Iqtisodiyot fanlari falsafa doktori
Eshonqulov Azamat Abdirachimovich
“HIDOYA LOGISTIK” mas`uliyati
cheklangan jamiyat Direktori
Madumarov MuxammadYunus Ibragimovich*

Annotatsiya. Moliyaviy instrumentlarni hisobini takomillashtirish mavzusida yozilgan maqola moliyaviy hisobotlarda ko‘rsatiladigan aktivlar, majburiyatlar va boshqa moliyaviy vositalarning to‘g‘ri baholanishi hamda ularning aniqligini oshirish masalalariga bag‘ishlangan. Ushbu maqolada moliyaviy instrumentlarning hozirgi holati, ularni hisobga olishda yuzaga keladigan qiyinchiliklar va kamchiliklar tahlil qilinadi. Shuningdek, maqolada xalqaro standartlarga mos ravishda moliyaviy instrumentlarni hisobga olish tizimini takomillashtirish bo‘yicha takliflar berilgan. Maqolada, ayniqsa, moliyaviy risklarni boshqarish, ularning ta‘sirini aniqlash va ularni hisobga olishda yangicha yondashuvlar hamda innovatsion usullarni qo‘llash ahamiyatiga alohida e‘tibor qaratilgan. Maqola, moliyaviy hisobotlarning aniqligini va ishonchliligini oshirish orqali investorlarga va boshqa manfaatdor tomonlarga to‘g‘ri qaror qabul qilish imkoniyatini yaratish uchun zarur bo‘lgan amaliy choralarni yoritadi.

Umuman olganda, maqola moliyaviy instrumentlarni hisobini takomillashtirish bo‘yicha nazariy va amaliy bilimlarni o‘z ichiga oladi hamda moliyaviy menejment sohasida ishlovchi mutaxassislar uchun foydali bo‘lishi mumkin.

Kalit so‘zlar. Moliyaviy instrumentlar, moliyaviy hisobotlar, moliyaviy hisobot xalqaro standartlari (MHXS), baholash usullari risk menejmenti, bozor qiymati, moliyaviy risklar, sun‘iy intellekt.

KIRISH

Moliyaviy instrumentlarni hisobga olish va ularni to‘g‘ri baholash bugungi kunda moliyaviy hisobotlarni tayyorlashning asosiy jihatlaridan biri hisoblanadi. Globalizatsiya jarayonlari, moliyaviy bozorlarning kengayishi va murakkablikning oshishi moliyaviy instrumentlarni hisobga olish tizimlarini doimiy ravishda takomillashtirish zaruratini tug‘diradi. Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari (MHXS) asosida moliyaviy instrumentlarni hisobga olish va ularni baholash tamoyillari tobora murakkablashib borayotganligi sababli, kompaniyalar uchun bu jarayonlarni samarali boshqarish katta ahamiyat kasb etadi.

Mazkur tadqiqotda moliyaviy instrumentlarni hisobini takomillashtirish masalalari ko‘rib chiqiladi. Bunda hozirgi amaliyotda uchrayotgan kamchiliklar, ularni bartaraf etish yo‘llari va xalqaro tajribalar asosida rivojlantirish usullari o‘rganiladi. Ushbu masalaning dolzarbligi shundaki, moliyaviy instrumentlarning noto‘g‘ri hisoblanishi yoki noto‘g‘ri baholanishi kompaniyaning moliyaviy holatini noto‘g‘ri aks ettirishi mumkin, bu esa investorlar va boshqa manfaatdor tomonlarning noto‘g‘ri qaror qabul qilishiga olib kelishi mumkin.

Shu sababli, moliyaviy instrumentlarni hisobga olish jarayonlarini takomillashtirish nafaqat moliyaviy hisobotlarning aniqligini oshirish, balki kompaniyalar uchun ham moliyaviy risklarni boshqarish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Moliyaviy instrumentlarni hisobga olishda bir qator muammolar mavjud bo‘lib, ular moliyaviy hisobotlarning aniqligi va ishonchliligiga ta‘sir ko‘rsatadi. Quyida ushbu muammolar asosiylari keltirilgan:

➤ Ko‘pgina kompaniyalar xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga (MHXS) moslashishda qiyinchiliklarga duch keladi. Bu standartlar murakkab bo‘lib, ularni to‘g‘ri qo‘llash uchun yetarli bilim va tajriba talab etiladi. Natijada, moliyaviy instrumentlar noto‘g‘ri baholanishi yoki noto‘g‘ri aks ettirilishi mumkin.

➤ Moliyaviy instrumentlarni baholashda sub‘ektiv yondashuvlar keng tarqalgan. Masalan, ba‘zi moliyaviy aktivlar va majburiyatlarning bozor qiymati yo‘q bo‘lganda, ularni baholash uchun sub‘ektiv usullar qo‘llaniladi. Bu esa moliyaviy hisobotlarning aniqligiga salbiy ta‘sir ko‘rsatishi mumkin.

➤ Ba‘zi moliyaviy instrumentlar, ayniqsa, murakkab derivativlar va strukturaviy mahsulotlar, bozor qiymatini aniqlashda qiyinchiliklarga olib kelishi mumkin. Ushbu instrumentlar uchun bozor ma‘lumotlarining yetishmasligi yoki murakkabligi hisobga olish jarayonini yanada murakkablashtiradi.

➤ Zamonaviy moliyaviy instrumentlar, masalan, derivativlar va qarz vositalari, ko‘pincha murakkab tuzilishga ega. Ularni to‘g‘ri baholash va hisobga olish uchun yetarli bilim va texnik imkoniyatlar talab etiladi, bu esa kompaniyalar uchun katta yuk bo‘lishi mumkin.

➤ Moliyaviy instrumentlarni hisobga olishda risklarni to‘g‘ri aks ettirish katta muammo hisoblanadi. Xususan, kelajakda yuz berishi mumkin bo‘lgan moliyaviy risklarni baholash va ularni hisobotlarda aks ettirish murakkab vazifa bo‘lib, noto‘g‘ri yondashuvlar katta moliyaviy yo‘qotishlarga olib kelishi mumkin.

➤ Moliyaviy instrumentlarni hisobga olish bo‘yicha malakali mutaxassislarning yetishmasligi ham muhim muammolardan biridir. Ko‘pgina kompaniyalar ushbu sohada mutaxassislarni jalb qilish va ularning malakasini oshirishda qiyinchiliklarga duch kelmoqda.

Ushbu muammolar moliyaviy hisobotlarning ishonchliligini kamaytirishi va kompaniyalar uchun turli xil moliyaviy va huquqiy xatarlarni keltirib chiqarishi mumkin. Shu boisdan, ularni bartaraf etish uchun tegishli choralar ko‘rish muhimdir.

Moliyaviy instrumentlarni hisobga olishdagi muammolarni hal qilish uchun quyidagi yechimlar taklif etiladi:

✓ Kompaniyalar xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga (MHXS) moslashishni ta‘minlash uchun malakali mutaxassislar bilan ishlashlari kerak. Buning uchun doimiy ravishda kadrlarni o‘qitish va MHXS bo‘yicha treninglar o‘tkazish zarur. Bu nafaqat moliyaviy hisobotlarning sifatini oshiradi, balki kompaniyalarni xalqaro bozorga chiqishiga ham yordam beradi.

✓ Moliyaviy instrumentlarni baholashda sub‘ektivlikni kamaytirish uchun xalqaro darajada qabul qilingan baholash usullarini joriy etish lozim. Baholash usullarining standartlashtirilishi moliyaviy hisobotlarda aniq va bir xil ma‘lumotlar berilishini ta‘minlaydi. Shuningdek, ichki nazorat va audit jarayonlarini kuchaytirish orqali baholash natijalarining ishonchliligini ta‘minlash mumkin.

✓ Bozor qiymatini aniqlashda aniq va ishonchli ma‘lumotlar manbalariga ega bo‘lish muhimdir. Bu uchun kompaniyalar moliyaviy ma‘lumotlar xizmatlaridan foydalangan holda bozor narxleri va boshqa tegishli ma‘lumotlarni muntazam ravishda kuzatib borishlari lozim. Bozor ma‘lumotlarining ishonchliligini oshirish uchun moliyaviy instrumentlar bozorini rivojlantirish ham muhimdir.

✓ Murakkab moliyaviy instrumentlarni hisobga olish va baholashda zamonaviy texnologiyalar, jumladan, sun‘iy intellekt va mashinani o‘rganish kabi usullardan foydalanish mumkin. Bu texnologiyalar murakkab moliyaviy instrumentlarni yanada aniqroq baholash va hisobga olishda yordam beradi.

✓ Moliyaviy risklarni baholashda ilg‘or modellashtirish vositalaridan foydalanish zarur. Risklarni to‘g‘ri aks ettirish uchun kompaniyalar risklarni baholash bo‘yicha maxsus dasturlar va usullarni joriy etishlari kerak. Bu vositalar moliyaviy instrumentlar bilan bog‘liq risklarni yanada aniqroq baholash va hisobotlarda to‘g‘ri aks ettirishga yordam beradi.

✓ Moliyaviy instrumentlarni hisobga olish sohasida yetakchi mutaxassislarni tayyorlash uchun universitetlar va professional ta‘lim muassasalari bilan hamkorlikda maxsus kurslar va dasturlar tashkil etish zarur. Shuningdek, doimiy ravishda malaka oshirish dasturlarini amalga oshirish ham muhim ahamiyatga ega.

Bu yechimlar moliyaviy instrumentlarni hisobga olishdagi mavjud muammolarni samarali hal qilishga yordam beradi va kompaniyalarning moliyaviy hisobotlarining aniqligini oshiradi. Shu bilan birga, ushbu yechimlar moliyaviy risklarni boshqarish imkoniyatlarini kengaytirib, kompaniyalarni bozor raqobatida ustunlikka erishishiga ko‘maklashadi.

HULOSA

Moliyaviy instrumentlarni hisobga olish tizimini takomillashtirish kompaniyalarning moliyaviy holatini aniq va ishonchli aks ettirishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu maqolada moliyaviy instrumentlarni hisobga olishdagi asosiy muammolar va ularni hal qilish uchun taklif qilingan yechimlar tahlil qilindi. Xalqaro moliyaviy hisobot standartlariga moslashuv, baholash usullarining standartlashtirilishi, bozor qiymatlarini aniqlashda aniqlik va ishonchlilikni ta'minlash, texnologiyalardan foydalanish, risklarni to'g'ri aks ettirish va malakali kadrlarni tayyorlash moliyaviy instrumentlarni hisobga olish jarayonini samarali boshqarish uchun zarur choralardir.

Bu chora-tadbirlar nafaqat kompaniyalarning moliyaviy hisobotlarini yanada ishonchli qilishga, balki ularga bozor raqobatida ustunlik berishga ham yordam beradi. Shu bilan birga, moliyaviy instrumentlarni hisobga olishning takomillashuvi investorlar va boshqa manfaatdor tomonlar uchun yanada aniqroq ma'lumotlar taqdim etish imkonini yaratadi. Bu esa to'g'ri investitsiya qarorlarini qabul qilishga ko'maklashadi va umumiy moliyaviy barqarorlikni oshiradi.

Umuman olganda, moliyaviy instrumentlarni hisobga olishni takomillashtirish nafaqat hisob va hisobot jarayonlarini soddalashtiradi, balki global moliyaviy bozorlarda ishonchli va shaffof moliyaviy ma'lumotlarni ta'minlash orqali iqtisodiy rivojlanishga ham hissa qo'shadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 24 fevraldagi «Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlariga o'tish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida»gi PQ-4611-son Qarori. <https://lex.uz/docs/4746047>.
2. D.E.Norbekov, A.N.To'raev, Sh.Sh.Raxmonov. Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari. O'quv qo'llanma. T.: Iqtisod-moliya, 2019. -332 b.
3. Abdurakhim Turaev, Tae-Hyoung Mun. Impact of the Introduction of New ISA on Uzbekistan's Auditing Environment. Journal of international trade and commerce. Vol 16, 4, Avgust 2020 (pp61-73).
4. BHXS (IAS) 32 "Moliyaviy instrumentlar: tan olish" nomli moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari.
5. MHXS (IFRS) 7 "Moliyaviy instrumentlar: axborotni oshkor qilish". tan olish" nomli moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari.
6. MHXS (IFRS) 9 "Moliyaviy instrumentlar" nomli moliyaviy hisobotning xalqaro standartlari.
7. Фельдман А.Б., Производные финансовые и товарные инструменты. - М.: 2003